

FTAMP 06.35.51
ӘОЖ 332.012.23

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2020-1-4-46-51>

А.К. ИЗМАХАНОВА,¹
Э.Ф.М.
«Тұран» университеті¹

ТАБЫС ДЕҢГЕЙІ ЖОҒАРЫ ЕЛДЕРДЕГІ ӨНЕРКӘСІПТІК САЯСАТ МОДЕЛЬДЕРІ МЕН ҚҰРАЛДАРЫ

Андатпа

Бұл мақалада білім экономикасын, жаһандық қосылған құн тізбегіне интеграцияны, жаңа өнеркәсіптік революцияны, тұрақты дамуды және т.б. қамтитын өнеркәсіптік саясаттың негізгі бағыттары зерттелген. Қазіргі жағдайда өнеркәсіптік саясат әр түрлі және күрделі болып сипатталатынын айта кету керек. Мақалада, сондай-ақ әлемдегі өнеркәсіптік саясат тәсілдеріндегі дамудың негізгі кезеңдері келтірілген. Жаңа өнеркәсіптік революцияға бағытталған инновацияларға негізделген әлеуетті арттыру, қорғаныс, озық даму сияқты өнеркәсіптік саясаттың модельдері қарастырылады. Өнеркәсіптік саясаттың осы модельдерінің сипаттамалары келтірілген, онда салалық ерекшелік дәрежесі, араласу дәрежесі, сыртқы бәсекелестік үшін ашықтық дәрежесі, экспорттық бағыт дәрежесі бойынша айырмашылықтар толығырақ зерттелген. Өнеркәсіптік саясаттың үш фазасы зерттелді. Сондай-ақ, табыс деңгейі жоғары елдердегі өнеркәсіптік саясаттың модельдері мен құралдары қаралды. Инновацияларға жоғары шығындар жолымен табыс деңгейі орташадан жоғары елдер тобынан табыс деңгейі жоғары елдер тобына трансформацияны қамтамасыз еткен Оңтүстік Корея және Тайвань сияқты елдердің тәжірибесі зерделенді. Атап айтқанда, осы елдердегі өнеркәсіптік саясаттың нысандары мен құралдары қарастырылды. Осылайша, мақалада табыс деңгейі жоғары және табыс деңгейі орташадан жоғары елдердің өнеркәсіптік саясатын құру мен жүзеге асырудың әлемдік тәжірибесі зерделенді.

Тірек сөздер: өнеркәсіптік саясат, тұрақты даму, инновациялық даму, жаңа өнеркәсіптік революция, табыс, интеграция, білім экономикасы.

Заманауи өнеркәсіптік саясат әралуан және күрделі бола түсуде. Өткен кезеңдердегі өнеркәсіптік саясаттармен салыстырғанда заманауи өнеркәсіптік саясат білім экономикасын, ғаламдық қосылған құн тізбектеріне интеграцияны, жаңа өнеркәсіптік революцияны, тұрақты дамуды және т.б. қамтиды. ЮНИДО Бас конференциясының XV сессиясында қабылданған Лимдық декларацияға сәйкес «кедейлікті жоюға экономика мен өнеркәсіптің қарқынды, жан-жақты қамтитын, тұрақты және тұрақты өрлеуі және тұрақты даму шеңберіндегі экономикалық, әлеуметтік және экологиялық міндеттердің бүкіл кешенін тиімді шешу арқылы ғана қол жеткізуге болады» [1].

1-кестеде (б. 47) әлемдегі өнеркәсіптік саясат тәсілдерінің эволюция сатылары қысқаша түрде келтірілген.

Өнеркәсіптік саясат нақты салаларға бағытталған тік саясатты, сонымен қатар, бірнеше секторлардағы операциялар жағдайлар мен мүмкіндіктерді жақсартуға бағытталған көлденең саясатты да қамтиды.

Өнеркәсіптік саясаттың алуан түрлі типтерін сапалы түрде сипаттау үшін өнеркәсіптік саясаттың келесідей модельдерін бөліп көрсетеді:

- ◆ әлеуетті өсіру немесе қорғаушы (елге және контекстке байланысты);
- ◆ қуып жетуші даму;
- ◆ инновацияларға негізделген, заманауи нұсқада – жаңа өнеркәсіптік революцияға бағытталған.

Аталған модельдер дискретті болып табылмайды; әлеуетті өсіру стратегиясы бәсекеге қабілеттілікті арттырудың көлденең шараларын, ал қуып жетуші даму модельдер инновацияларды ілгерілету және жаңа технологияларды енгізу элементтерін қамтиды, ал инновацияларға негізделген модельдер жеке салалардың өндірісін кеңейту механизмдерін қолданады (2-кесте, б. 47).

Кесте 1 – Өнеркәсіптік саясаттың эволюциясы және жаңа бағыттары

Өнеркәсіптік саясат	1970-жж.-ға дейінгі кезең	1980–1990 жж.	Заманауи өнеркәсіптік саясат	
			2000 жж.-дан осы уақытқа дейін	Жаңа тақырыптар
Басты факторлары/ бағыттары	Индустрияландыру және құрылымдық трансформация	Тұрақтандыру, ырықтандыру, еркін нарық	Білімдер экономикасы Қосылған құнның әлемдік тізбегі	Жаңа өнеркәсіптік революция Тұрақты даму
Саясаттың мақсаттары	Нарықтың қалыптасуы, әртараптандыру	Нарыққа бағытталған жаңғырту	Мамандандыру және өнімділікті өсіру	Заманауи өнеркәсіптік экологиялық даму
Басты элементтері	Импорт алмастыру Протекционизм Секторалдық даму Жеке секторларда бәсекелік қарым-қатынастарды қалыптастыру	Мемлекет шектеулі түрде қатысуы Көлденең саясат шараларының көп болуы Тікелей шетелдік инвестициялар үшін қол жетімділіктің болуы Бәсекенің әсер етуі	Ашық экономикасы бар елдердегі мақсатты стратегиялар Қолайлы бизнес-орта Цифрлық даму және ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың диффузиясы Ғаламдық өндірістік желілерге қатысу Стратегиялық салаларды қорғауды үйлестіре отырып тікелей шетелдік инвестицияларды жылжыту Шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту Дағдыларды дамыту	Техникалық мүмкіндіктерді дамыту Өндірістегі инновациялар Тұрақты даму тізбектеріне сәйкес секторларды дамыту Білімдердің/ техникалық дамудың мемлекеттік-жеке институттары Шетелдік технологияларды тарту Кәсіпкерлікті дамыту
Ескертпе – [2] көзі негізінде автормен құрастырылды.				

Кесте 2 – Өнеркәсіптік саясат модельдерінің сипаттамасы

Дәрежелер	Өнеркәсіптік саясат модельдері		
	Әлеуетті өсіру немесе қорғаушы	Қуып жетуші даму	Инновацияларға негізделген
Салалық ерекшелік дәрежесі	Басым түрде тік (өнеркәсіптік ерекше)	Бірнеше салалар үшін мақсаттарды үйлестіре отырып басым түрде көлденең	Өнеркәсіптік – ерекше элементтерді қамти отырып негізінен көлденең
Араласу дәрежесі	Қатысты түрде жоғары үкіметтік араласу	Нарыққа бағытталған, мүмкіндіктерге қарай шоғырланған	Мемлекеттік-жеке әріптестікті және өнеркәсіптің жаңа салаларын қолдай және қорғай отырып аралас
Сыртқы бәсеке үшін артықшылық дәрежесі	Бәсекеге деген іріктелген және бірте-бірте ашылуы	Сыртқы бәсекеге қабілеттілікке қарай шоғырлану	Стратегиялық технологиялар үшін кепілдерді қамти отырып басым түрде ашық
Экспорттық бағытталу дәрежесі	Ішкі және аймақтық сұраныс	Экспортқа бағытталған, қосылған құнның әлемдік тізбегіне интеграциялану	Аралас
Ескертпе – [1] көзі негізінде автормен құрастырылды.			

Әлеуетті өсіру саясаты әдетте, өнеркәсіптік саясаттың айнымас бөлігі ретінде инфрақұрылымды, жолдарды, порттарды, әуежайларды, энергетикалық және телекоммуникациялық инфрақұрылымды жақсартуға бағытталған. Қорғаныс шаралары ретінде тарифтік баждар және тарифтік емес кедергілер қолданады. Қуып жетуші даму саясаты дағдыларды дамытуға, шағын және орта кәсіпкерлікті қолдау мен байланыстарды ілгерілетуге, ішкі кәсіпкерлікті дамытуға септігін тигізетін құрал ретінде экспорт пен стратегиялық мемлекеттік сатып алуларға септігін

тигізеді. Инновацияларға негізделген саясат инновациялық мемлекеттік-жеке әріптестікті, ғылыми-зерттеу институттарын және жұмсақ инфрақұрылымның жалпы элементтерін қолдана отырып, өнеркәсіптік экожүйелердің күшеюін қарастырады.

Әлемнің көптеген елдері тек бір өнеркәсіптік саясатпен тоқталып қалмаған. Бұл елдердің жаңа өнеркәсіптік революция үшін позиционерлеу мен алдыңғы қатарлы өндіріске бағытталған ұлттық өнеркәсіптік саясаты болуы мүмкін, сонымен қатар, олар өнеркәсіптің жалпы бәсекеге қабілеттілігін арттыру және нақты өндірістік секторларды ынталандыру үшін әлеуетті өсірудің өнеркәсіптік саясатын қолдауы мүмкін.

Дүниежүзілік банктің берілгендері бойынша, табыс деңгейі жоғары топқа Атлас әдісімен есептелген жан басына шаққандағы жалпы ұлттық табысы 12 055 АҚШ долларынан асатын 80-нен астам ел кіреді. Олардың қатарына Австралия, Австрия, Германия, Канада, Франция, Италия, Жапония, Корей Республикасы, АҚШ және т.б. елдер кіреді. Топтардың аталған тобы бойынша тұрғындардың жан басына шаққандағы жалпы ұлттық табысының орташа шамасы – 40 400 АҚШ доллары.

Табыс деңгейі жоғары елдер үшін 1945 жылдан кейін өнеркәсіптік саясаттың үш фазасын бөліп көрсетеді.

Бірінші фаза соғыстан кейінгі қайта қалпына келу кезеңін қамтиды және 1970-жылдардың соңына дейін жалғасады. Осы уақыт аралығында бірқатар елдер жаңа өндірістерді қаржыландыру және қолдау саласында (мысалға, Ұлыбританияда, Францияда, Жапония және Кореяда, олардың мақсаты болып АҚШ-ты қуып жету болды) немесе болат өнеркәсібі, кеме жасау және тоқыма өнеркәсібі сияқты секторларды реттеуді жеңілдету саласында үлкен бастамалар жасады, олар мықты шетелдік бәсекеге немесе сұраныстың болмауына тап болды. Бұл кезеңде «ұлттық чемпиондарды» қолдайтын үкіметтердің ықпалы өте зор болды, кәсіпорындардың меншік құқығына үлкен мән берілді.

Өнеркәсіптік саясаттың екінші кезеңі 1980 жылдардың басынан бастап 2000 жылдың ортасына дейінгі аралықты қамтыды. Өнеркәсіптік саясаттың интервенциялық нұсқасын жекешелендіру, ырықтандыру және бәсеке алмастырды. Мемлекеттік қолдау көбінесе «көлденең» негізде жүзеге асырылды, яғни көбінесе барлық кәсіпорындарға қолданылды, және мұнда ғылыми зерттеулер мен әзірлемелерді ынталандыруға, кәсіби дайындыққа және шетелдік бәсекелестік үшін нарықтар ашуға баса назар аударылды.

Соңғы он жыл ішінде үшінші кезеңді белгілеуге болады, оның аясында көлденең саясат инновацияларды ынталандыру және шағын және орта кәсіпорындарының өсуі жөніндегі күш-жігермен үйлеседі. Кейбір елдер 2008–2009 жылдардағы дағдарыстан кейін өнімге сұраныс төмендеген секторларды қолдау бойынша шаралар пакетін қабылдады.

Кесте 3 – Табыс деңгейі жоғары елдердегі өнеркәсіптік саясаттың модельдері мен құралдары

Өнеркәсіптік саясат моделі	Құралдары	Дүниежүзілік сауда ұйымының ережелеріне сәйкестігі
Әлеуетті өсіру, қорғаушы	Несиелерді ұсыну, білім беру гранттары, сұранысты ынталандыру, импортқа уақытша шектеулер қою	Ерекше субсидиялар және экспортты субсидиялар болған жағдайдағы әлеуетті мәселе
Қуып жетуші даму	Несиелерді ұсыну, бастапқы қаржыландыру және ҒЗТҚЖ үшін салықтық жеңілдіктер, бірігу саясаты	Әртүрлі стимулдармен өзара байланыстағы ерекше субсидиялар болған жағдайдағы әлеуетті мәселе
	Салықтық жеңілдіктер, инвестициялық гранттар, қолдау шараларының пакеті	
Инновацияларға негізделген	Фундаменталды зерттеулер және оларды коммерциялық тұрғыдан қолдану үшін қаржылар, ҒЗТҚЖ үшін салықтық жеңілдіктер, мемлекеттік сатып алулар, жоғарғы білім беру	Инновацияларға қатысты ерекше субсидиялар болған жағдайдағы әлеуетті мәселе
Жаңа өнеркәсіптік революция	Құқықтық және ұйымдастырушылық шаралар, қолдау шараларының пакеті, кадрларды оқыту	Өндірісті цифрландыруға жұмсалатын шығындарға қатысты ерекше субсидиялар болған жағдайдағы әлеуетті мәселе
Ескертпе – [2] көзі негізінде автормен құрастырылды.		

Табыс деңгейі жоғары елдер бәсекеге қабілеттілік деңгейі бойынша біртекті емес. Өнеркәсіптік саясаттың төрт моделі тән: қорғаушы (басымды түрде тарихи тұрғыдан), инновацияға негізделген және өзара ерекше емес жаңа өнеркәсіптік революцияға бағытталған дамуды қолдайды және олардың әрқайсысын сипаттайтын саясатты бірдей экономикада да кездестіруге болады (3-кесте).

Қазіргі заманғы инновациялық өнеркәсіптік саясат «инновациялар арқылы индустрияландыруға» жақын. Ол табысы жоғары елдердегі өсу инновациялармен қамтамасыз етілуі тиіс деген пікірге негізделеді, өйткені олар ұзақ мерзімді перспективада бәсекеге қабілеттіліктің негізін құрайды. Саясаттың мәні инновациялық климатқа, инфрақұрылымға, кластерлерді қолдауға, оқытуға, зерттеулерді мемлекеттік қаржыландыруды, сондай-ақ инновацияларға жоғары тәуекелді салымдар үшін несиелерді қоса алғанда, инновацияларды қолдау жөніндегі ерекше шаралармен үйлесе отырып, қаржылық делдалдық жағдайларын жақсартуға қатысты «көлденең шараларды» қолдану болып табылады. Жаңа өнеркәсіптік революцияны қамтамасыз ету мақсатында әлемнің көптеген елдерінде ұлттық экономикалар мен өнеркәсіп салаларын цифрландырудың мемлекеттік бағдарламалары мен стратегиялары жүзеге асырылуда.

Табысы орташа деңгейден жоғары елдер белгілі бір тұзаққа түсуі мүмкін, ол осы елдердегі инновациялардың жеткіліксіздігіне байланысты экономикалық өсу қарқынының баяулауына тап болатын жағдаймен байланысты. Әлемдік экономикада инновацияларға жұмсалатын жоғары шығындар есебінен табыс деңгейі орташадан жоғары елдер тобынан табыс деңгейі жоғары елдер тобына өтуді қамтамасыз еткен елдер тобын (Оңтүстік Корея, Тайвань) ерекше бөліп көрсеткен жөн.

1970 жылдан бастап 2017 жылға дейінгі кезеңде жан басына шаққандағы ЖҰТ Германия мен Франция сияқты табысы жоғары елдерде 12,0–12,1 есе, АҚШ-та – 10,9 есе, Швецияда – 11,7 есе, Австрияда – 22,0 есе, Австралияда – 15,7 есе, Жапонияда – 21,2 есе өсті. Бұл ретте Оңтүстік Кореяда жан басына шаққанда ЖҰӨ – 101,4 есе, Қытайда айтарлықтай нәтижелер – 72,4 есе, Сингапурда – 56,8 есе және Гонконгта – 49,8 есе өсті.

Инновациялар Оңтүстік Корея мен Тайваньның қарқынды өнеркәсіптік дамуына және табысы орташадан жоғары елдер тобынан табысы жоғары елдер тобына ауысуына ықпал етті. Айта кету керек, Қытай табыс деңгейі орташа деңгейден жоғары елдер тобында болса да, ол өнеркәсіптік дамудың жоғары қарқынын көрсетуде.

Табыс деңгейі орташадан жоғары елдерден табыс деңгейі жоғары елдер тобына өткен, оның ішінде Оңтүстік Корея және Тайваньмен қолданылатын өнеркәсіптік саясат құралдары 4-кестеде келтірілген.

Сонымен бірге, егер Корея мен Тайвань орташа табыс тұзағынан шыға алса, Қытай экономикалық өсу үшін шектеулер жағдайында қалады. Қытайдың экономикалық өсу қарқынының тұрақты төмендеуі Қытай басшылығы үшін қиын проблемаға айналды. Егер 1979–2010 жылдары Қытайдың ЖІӨ жылына орта есеппен 10%-ға өссе, 2012 жылы бұл көрсеткіш 7,9%-ға дейін, ал 2017 жылы 6,8%-ға дейін төмендеді. 2012 жылдан бері байқалған Қытай экономикасы өсуінің баяулауы негізінен құрылымдық факторлармен түсіндіріледі: жалақының өсуі, еңбекке қабілетті капиталдың салыстырмалы түрде қысқаруы және т.б.

Кесте 4 – Табыс деңгейі орташадан жоғары елдерден табыс деңгейі жоғары елдер тобына өткен елдердегі өнеркәсіптік саясат нысандары мен құралдары

Нысандары	Құралдары
Мемлекеттік-жеке ғылыми-зерттеушілік консорциум	ҒЗТҚЖ мемлекеттік қаржыландыруды қамтамасыз ету
Шетелдік ғылыми-зерттеушілік мекемелермен ынтымақтастық	Үкімет тарапынан қаржыландыруды ұйымдастыру
Тікелей шетелдік инвесторлардан білімдер алу жолымен отандық фирмалардың дамуына септігін тигізу	Шетелдік инвесторлардан акциялардың максималды пакеті бойынша шектеу, импортталатын тауарларға жоғары тарифтер орын алуы мүмкін
Тікелей жобалау аясында ғылыми кәсіпорындардың дамуына септігін тигізу	Ғылыми зерттеулерді мемлекеттік қаржыландыру
Шетелдік технологияларды және брендтерді сатып алу	Бірігу және қосылу бойынша мәселелердің мемлекетпен несиелендірілуі
Ескертпе – [3] көзі негізінде автормен құрастырылды.	

Табыс деңгейі жоғары және табыс деңгейі орташадан жоғары елдердің өнеркәсіптік саясатын қалыптастыру мен іске асырудың әлемдік тәжірибесін зерделей отырып, біздің еліміз үшін отандық өнеркәсіптің негізін құрайтын экономика секторларына қатысты әлеуетті дамытудың өнеркәсіптік саясатының шараларын, қуып жетуші дамуға қатысты – жоғары технологиялы салалар мен жоғары деңгейдегі орташа технологиялық салаларды, сонымен қатар, өнеркәсіпті цифрлық трансформациялауға бағытталған инновацияларға негізделген өнеркәсіптік саясаттың шараларын да қолдану қажет деп қорытынды жасауға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Преснякова Е.В. Модели и инструменты промышленной политики в странах мира с высоким уровнем дохода // Стратегия развития экономики Беларуси: вызовы, инструменты реализации и перспективы: сборник научных статей в 2-х томах // Национальная академия наук Беларуси. – Минск: Право и экономика, 2019. – 634 с.

2 World Investment Report 2018: Investment and New Industrial Policies / United Nations Conference on Trade and Development. New York and Geneva: UNCTAD. – 2018. – 213 p.

3 Keun L. Industrial Policies for Upper-Middle-Income Countries. – Geneva: International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD) and World Economic Forum, 2015. – 12 p.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Presnjakova E.V. Modeli i instrumenty promyshlennoj politiki v stranah mira s vysokim urovnem dohoda // Strategija razvitija jekonomiki Belarusi: vyzovy, instrumenty realizacii i perspektivy: sbornik nauchnyh stajej v 2-h tomah // Nacional'naja akademija nauk Belarusi. – Minsk: Pravo i jekonomika, 2019. – 634 s.

2 World Investment Report 2018: Investment and New Industrial Policies / United Nations Conference on Trade and Development. New York and Geneva: UNCTAD. – 2018. – 213 p.

3 Keun L. Industrial Policies for Upper-Middle-Income Countries. – Geneva: International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD) and World Economic Forum, 2015. – 12 p.

А.К. ИЗМАХАНОВА,¹

М.Э.Н.

Университет «Туран»¹

МОДЕЛИ И ИНСТРУМЕНТЫ ПРОМЫШЛЕННОЙ ПОЛИТИКИ СТРАН С ВЫСОКИМ УРОВНЕМ ДОХОДА

Аннотация

В данной статье изучены основные направления промышленной политики, охватывающие экономику знаний, интеграцию в глобальные цепочки добавленной стоимости, новую промышленную революцию, стабильное развитие и др. Следует отметить, что в нынешних условиях промышленная политика характеризуется как более разнообразная и сложная. В статье также приведены основные этапы развития в подходах к промышленной политике в мире. Рассмотрены такие модели промышленной политики, как наращивание потенциала, защитная, догоняющего развития, основанные на инновациях, направленные на новую промышленную революцию. Приведены характеристики данных моделей промышленной политики, в которых более подробно изучены отличия по степени отраслевой специфики, степени вмешательства, степени открытости для внешней конкуренции, степени экспортной направленности. Изучены три фазы промышленной политики. Также рассмотрены модели и инструменты промышленной политики в странах с высоким уровнем дохода. Изучен опыт таких стран, как Южная Корея и Тайвань, которые обеспечили путем высоких затрат на инновации трансформацию из группы стран с уровнем дохода выше среднего в группу стран с высоким уровнем дохода. В частности, рассмотрены формы и инструменты промышленной политики в данных странах. Таким образом, в статье изучен мировой опыт создания и осуществления промышленной политики стран с высоким уровнем дохода и уровнем дохода выше среднего.

Ключевые слова: промышленная политика, устойчивое развитие, инновационное развитие, новая промышленная революция, доход, интеграция, экономика знаний.

A.K. IZMAKHANOVA,¹
master of economic sciences.
Turan University¹

MODELS AND TOOLS FOR INDUSTRIAL POLICY IN HIGH-INCOME COUNTRIES

Abstract

This article examines the main directions of industrial policy, covering the knowledge economy, integration into global value chains, the new industrial revolution, stable development, etc. It should be noted that in the current environment, industrial policy is characterized as more diverse and complex. The article also presents the main stages of development in approaches to industrial policy in the world. Such models of industrial policy as capacity building, protective, catch-up development, based on innovation, aimed at a new industrial revolution are considered. The characteristics of these models of industrial policy are given, in which the differences in the degree of industry specificity, the degree of intervention, the degree of openness to external competition, and the degree of export orientation are studied in more detail. Three phases of industrial policy were studied. Models and tools of industrial policy in high-income countries are also considered. The experience of countries such as South Korea and Taiwan, which have transformed from a group of upper-middle-income countries to a group of high-income countries through high innovation costs have been studied. In particular, the forms and tools of industrial policy in these countries are considered. Thus, the article studied the world experience of creating and implementing industrial policies in high-income and upper-middle-income countries.

Key words: industrial policy, sustainable development, innovative development, new industrial revolution, income, integration, knowledge economy.